

Novgorodlu Stefan'ın Çargrad (Konstantinapol) Seyahati ve Arka Planı Stefan of Novgorod's Journey to Tsargrad (Constantinapol) and its Background

Yusuf KILIÇASLAN

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KILIÇASLAN

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü,
Balıkesir, Türkiye

ORCID: [0000-0001-9056-777X](https://orcid.org/0000-0001-9056-777X)
e-mail: kilicaslan670@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 03.01.2025
Kabul/Accepted: 28.05.2025

Atf: Kılıçaslan, Yusuf, “Novgorodlu Stefan’ın Çargrad (Konstantinapol) Seyahati ve Arka Planı”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Haziran 2025): 362-373.

Citation: Kılıçaslan, Yusuf, “Stefan of Novgorod’s Journey to Tsargrad (Constantinapol) and its Background”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (June 2025): 363-373.

Lisans/License:

Öz- Seyahatnameler tarihçiler için önemli ana kaynakların başında gelmektedir. Novgorodlu Stefan’ın eseri de fetih öncesi İstanbul’un tarihi mabetleri hakkında ayrıntılı bilgi veren bir çalışmadır. Ruslar ile Bizans İmparatorluğu arasında onuncu yüzyıldan, on beşinci yüzyıla kadar yoğun bir şekilde süregelen dini diplomasi Rusların Ortodoks Hristiyanlığı kabul etmesinde temel etkidir. Bilindiği üzere bu yüzyıllarda Rus devletçikleri arasında merkezi bir birlikten söz etmek oldukça zordur. Bu federatif düzen tüm Rus Knezliklerini etkin güç olmaya ve diğerlerini kendisine tabii kılma arzusuna itmiştir. Bu dönemde Novgorod, Moskova ve Kiev önemli Knezlikler olarak ortaya çıkmış, Kiev zamanla gücünü kaybetmiş ve Moskova’nın yükselişi ise devam etmiştir. Kuzeyde yer alan Novgorod Rusların ilk Knezliklerinden olsa da hiçbir zaman piskoposluk merkezi olamamış, lakin iktidar mücadelesi içerisinde yer almıştır. Novgorodlu Stefan’ın Çargrad’ı ziyaret ettiği dönem Güney Rusya’da Galic-Volin Knezliği’nde metropolitliğin kapatıldığı döneme denk düşmektedir. Yine Aynı dönemde Bizans’ın Ruslar ile iyi ilişkilerini güçlendirme isteği de göze çarpmaktadır. Bu durumda iki seçenek ortaya çıkmaktadır. Stefan sıradan bir hacı mı yoksa Novgorod Piskoposu tarafından imtiyaz elde etmek için gönderilen bir dini görevlimi? Bu sorulara cevap verebilmek adına bu çalışmanın amacı Stefan’ın seyahatnamesini Türkçe literatüre kazandırmak ve arka planına ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler– Ayasofya, Bizans, Çargrad, Konstantinapolis, Novgorodlu Stefan, Ortodoks.

Abstract—Travelogues are among the most important primary sources for historians. Stefan of Novgorod’s travelogue provides detailed information about the historical shrines of Constantinople before the Ottoman conquest. The intense religious diplomacy between the Russians and the Byzantine Empire from the tenth to the fifteenth century was the main factor in the Russians’ acceptance of Orthodox Christianity. As it is known, it is very difficult to talk about a centralized unity among the Russian states in these centuries. This federative order motivated all Russian principalities to become dominant powers and to assert control over the others. Novgorod, Moscow and Kiev emerged as important principalities in this period, with Kiev losing its power over time and Moscow’s rise continuing. Although Novgorod, located in the north, was one of the earliest Russian principalities, it never became an episcopal center; nevertheless, it actively participated in the ongoing power struggles. The period when Stefan of Novgorod visited Tsargrad coincides with the period when the metropolitan sees were closed in the Galicia-Volyn principality in Southern Russia. In the same period, Byzantium’s desire to strengthen its good relations with the Russians is also evident. In this context, two possibilities can be considered. Was Stefan an ordinary pilgrim or a religious official sent by the Bishop of Novgorod to gain privileges? In order to answer these questions, this study aims to introduce Stefan’s travelogue into Turkish academic literature and to shed light on its historical background.

Keywords– Hagia Sophia, Byzantium, Tsargrad, Constantinople, Stephen of Novgorod, Orthodoxy.

Yayın Tarihi	26 Haziran 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-İntihal.Net
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 June 2025
Reviewers	Single Anonymized - An Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.Net
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

The only information about the life of Stefan of Novgorod is that he introduced himself at the beginning of the work as “I am Stefan of Novgorod the Great”. No further details are available regarding his background, rank, or age. Stefan's work was first published in Russian in 1839 by I. P. Saharov in the collection “Travels of the Russian People” and exists in three copies. The first is the Sofia List “Sofiskiy Spisok”, the second is the Chernikov List “Chernikovskiy Spisok” and the third is the Basov List “Basovskiy Spisok”. Saharov compared the three manuscripts—particularly the Basov and Sofia versions—and concluded that certain passages may have been altered or reinterpreted. He highlighted these differences in italics in his edition. Stefan visited Constantinople between 1348 and 1349 and provided detailed information about the city's churches. The travelogue opens with a depiction of Hagia Sophia and the Statue of Justinian and then proceeds to cover other major buildings in the city. Stefan also included brief observations on the city's military defenses and demographic composition. His mention of the Jewish quarter and his information about the Byzantine navy are very useful, albeit brief. Several aspects contribute to the historical value of this travelogue as a primary source. In particular, it stands out as one of the most detailed Russian sources on Constantinople prior to its conquest by Mehmed the Conqueror. Other Russian chronicles frequently highlight Hagia Sophia and the city's wealth when recounting the conquest of Constantinople. However, Stefan's account suggests that even a century before the conquest, the city was already experiencing financial hardship and its churches were in a state of disrepair. Stefan's travelogue includes references to minor structures that are absent from other pilgrimage accounts. By contrast, the writings of other Russian pilgrims offer more general descriptions of the city. Certain statements emphasized by Stefan prompt further scholarly inquiry. For this reason, attention is drawn to some of the statements that cause us to examine the background of the subject. The fact that Stefan was welcomed by a high-ranking Byzantine administrator at Hagia Sophia is an important data. There is no record of any of the Russian pilgrims who had visited the city before

having such a meeting. This situation raises several important questions. Was Stefan merely a pilgrim? Or was he perhaps a cleric dispatched by the Russian bishop—or even an emissary delivering aid to Byzantium following the recent earthquake in Constantinople? Of course, it seems quite difficult to find the answers to these questions in Stefan's work. However, we can find in historical records that a Protostrator (Boyar) was assigned for the repair of Hagia Sophia after the earthquake. So we can assume that he was a messenger bringing aid. Another detail that proves that he was not an ordinary pilgrim is that he was given a competent guide. Based on his own statement that walking around Constantinople without a guide is like walking through a dense oak forest, it becomes more understandable that other pilgrims could not go into such detail in their works. In this case, the answer to one of the three questions, namely that he was not an ordinary pilgrim, emerges. In order to understand the other issues, it is necessary to evaluate the conditions of the period correctly. When we look at the Russian chronicles recorded in the mid-fourteenth century, we notice that there was a struggle for religious dominance in the Russian lands. This rivalry between Moscow and Novgorod is more pronounced than in other Russian principalities. In the Novgorod chronicle, which coincides with the years of Stefan's visit, there is a record of the construction of a stone church in Novgorod. In the same period, stone churches were also being built in Moscow. It is also recorded that the Russian bishop proposed to the Knez of Moscow to build a stone church in order to move the episcopal center to Moscow. From this perspective, it can be concluded that the two cities were in a race to become religious capitals. It is plausible that Stefan delivered aid from Novgorod to Constantinople, thereby gaining access to high-ranking state officials and the Patriarch. Novgorod is one of the ancient cities of the Russians and its welfare level was high for that period. However, due to its geographical location, it was never able to become a principality that shaped Russian history. Hence, the limited long-term impact of Stefan's visit can be inferred from subsequent developments. Following the collapse of the Golden Horde, Moscow continued its ascent and ultimately established itself as the sole center of centralized authority in Russia.

GİRİŞ

Novgorodlu Stefan hayatı hakkında elde edilen tek bilgi kendini eserin başında tanıtmış olduğu “Ben Büyük Novgorodlu Stefan”dır. Kimliği, rütbesi ve kaç yaşında olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Stefan’ın eseri ilk kez 1839’da İ. P. Saharov tarafından “Rus Halkının Seyahatleri” koleksiyonunda Rusça olarak yayınlanmıştır ve üç nüshası bulunmaktadır. Birincisi Sofya Listesi “*Sofiskiy Sipisok*”¹, ikincisi Çernikov Listesi “*Çernikovskiy Spisok*” diğeri ise Basov Listesi “*Basovskiy Spisok*” dır. Saharov bu üç listeden Basov ve Sofya listesini karşılaştırmış, bazı bilgilerin tahrif veya yeniden yorumlandığı kanaatine varmış ve bu farklılıkları metninde italik olarak vurgulamıştır.² Rus tarih yazıcılığı açısından olaya bakıldığında Ortodoksluk vurgusunun tüm kronik ve seyahatnamelerde baskın olduğu bir hakikat olmakla birlikte Stefan tarafından kaleme alınan bu eserin odak noktasını Ortodoksluk için kutsal mabetlerin betimlemeleri oluşturmaktadır.

Ruslar ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişki Rusların Hristiyanlığı kabulünden önceye dayanmaktadır. Erken dönem Rus kroniği Povest Vremennih Let ve Bizans kroniklerinde Bizans-Rus ilişkileri konusunda yeterli bilgi mevcuttur. Kroniklerin belirttiğine göre ilk başlarda Bizans-Rus ilişkileri dostane olmaktan uzak görünmektedir. X. yüzyılda Ruslar; Kırım, Kafkasya ve hatta Çargrad’ın kuzey kıyılarına Marmara sahillerine kadar (Riva) deniz seferleri düzenlemişlerdir.³ Bu bağlamda Rus Knezleri, Bizans İmparatorluğu ile güçlü siyasi ve ticari bağlar kurmak için çabalamıştır. Rus Knezlerinin düşüncesine göre, bu bağlantıların kurulabilmesi için Rusların değerli bir devlet statüsüne sahip olduğunun Bizans’a kanıtlanması gerekiyordu. Prens Oleg 911’de Bizans’a karşı askeri bir sefer düzenleyerek Rusların ciddi bir askeri güç olarak algılamasını sağlamak istemiştir. Bu seferin sonucu 912’de Rus tüccarların Konstantinopolis’in eteklerine yerleşme ve serbestçe ticaret yapma hakkını aldığı bir ticaret anlaşması olmuştur.⁴ Prens Igor 941’de Bizans’a karşı düzenlemiş olduğu deniz seferinin sonucunda istediğini alamamıştır. Igor’un bu girişimleri belirli aralıklarla devam ederken üç yıl sonra (944) düzenlediği deniz seferinin neticesinde Bizans İmparatoru ile bir ticari antlaşma imzalamayı başarmıştır. Bizans’a gönderilen elçilik heyeti başta Igor olmak üzere boyarların ve tüm Slav halkının Bizans’a karşı sevgi dolu olduklarını iletip, Bizans ile yakın dostluk kurma arzusunda olduklarını ifade etmişlerdir.⁵ Slavlar ve Bizans arasındaki ittifak, Prenses Olga’nın 955 yılında Konstantinopolis’te vaftiz olmasıyla birlikte güçlenmiştir. İmparator Konstantin Porphyrogenitus, Olga’nın vaftiz babası olmuştur. Kiev’e dönen Olga, Bizans Ortodoksluğunun Rusya’da yayılması için koşulların olgunlaşması meselesi ile yakından ilgilenmiştir. Olga’nın oğlu Igor, Hristiyanlığı kabul etmese de Bizans’la işbirliğini sürdürmüştür.⁶ Bizans İmparatoru Igor’la yapılan barış anlaşmasına binaen Bulgar isyanını önlemek için 967’de Igor’un oğlu Svyatoslav’dan yardım istemiştir. Bu çağrıya karşılık veren ve Bulgar topraklarını işgal eden Svyatoslav, Pereyaslavets’e yerleşerek orayı başkent yapınca, Bizans İmparatoru Timiskes, kendisine ait olmayan toprakları hemen terk etmesini ve anlaşmaya sağdık kalmasını yeğleyerek, “*kendiniz gitmezseniz biz zorla çıkartırız*” diye eklemiştir.⁷ Svyatoslav, “*Bizans İmparatorunun Rusları şımarık kadınlar sanması ve bizi tehditlerle korkutmaya çalışması boşuna*” diyerek bu teklifi reddetmiştir. Bu beklenmedik tepki Bizans tarafından bir meydan okuma olarak kabul edilmiş, Svyatoslav üzerine güçlü bir ordu gönderilmiştir. Bu esnada Kiev’in Peçenekler tarafından kuşatıldığı haberini alan Svyatoslav’ın, Timiskes’in barış teklifini kabul etmesi üzerine çatışma olmamış, 944 anlaşması aynen yürürlükte kalmıştır.⁸ Bu ikili ilişkiler zamanla yoğunlaşmış ve dostane ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Vladimir’in Hristiyanlığı (988) resmen tanınması ve vaftizi ile birlikte bu iki kutup arasındaki dini bağ güçlenerek devam etmiştir.⁹

¹ Bu yazmanın bir nüshası Rumyantsovskiy Müzesinde bulunmaktadır.

² *Puteshestviya Russkikh Ludey v Çujiya Zemli Tekst*, Pub. İ. P. Saharova, (Sankt Peterburg: Gutten. Tip. 1837). 9.

³ *Povest Vremennih Let*, (Per. D. S. Lihaçeva, O. V. Trovogova), (St. Petersburg: Vita Nova, 2012). 18,19.

⁴ Anlaşmanın ayrıntıları için ayrıca bkz; *Povest Vremennih Let*, (Per. D. S. Lihaçeva, O. V. Trovogova), (St. Petersburg, Vita Nova, 2012). 25-29.

⁵ *Povest Vremennih Let*, 33-34.

⁶ *Povest Vremennih Let*, 33-34.

⁷ *Povest Vremennih Let*, 44-45.

⁸ *Povest Vremennih Let*, 50-51.

⁹ Şir Muhammed Dualı, *Paganizmden Hristiyanlığa Rusların Din Değiştirme Nedenleri*, G. O. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Cilt 1, Sayı 1, 2013). 70.

Rusların Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra Çargrad bir dizi Rus seyahatnamesinde önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla Kudüs'e gitmek için yola çıkan Rus hacılar için artık Çargrad bir uğrak noktası olmuş, özellikle Ayasofya Rusların dikkatini cezbetmiştir. Ancak XIV. yüzyıldan evvel şehri ziyaret eden Rusların günlüklerinde veya hatıratlarında şehrin kutsal mabetleri hakkında ayrıntılı malumat bulmak oldukça zordur. Buna XII. yüzyılda Kudüs'e gitmek için yola çıkan Başrahip Daniel'in eserinde¹⁰ Çargrad'ın mabetleri hakkında hiçbir şekilde bahsetmemesi örnek gösterilebilir. Latin işgali ile (1204) kesilen Rus Bizans ilişkilerinin tesisi edilmesiyle (1261) Ruslar ziyaretlerine yeniden başlamış, şehre yaptıkları seyahatler ve ziyaret ettikleri yerlerle ilgili anlatılar ortaya çıkmıştır.¹¹ Bu dönemde şehri ziyaret eden Novgorodlu Stefan 1348-49, Diakon İgnatius 1389, Diakon Aleksander ve son olarak 1420'de İeradiakon Zosim'dir.¹² Bu kaynaklar incelendiğinde en ayrıntılı ve sistemli bilgileri Novgorodlu Stefan vermektedir. Stefan şehirde birkaç gün Çargrad'ın mabetlerini sırasıyla gezmiş ve net ifadelerle kutsal yerleri belirtmiştir. Diğer kayıtlarda önemli mabetler verilerken o ve diğerleri diye bahsedildiğinden dolayı burada temel alınması gereken eser Novgorodlu Stefan'a aittir. Diğer kaynaklardan ise gerektiğinde anlatılanların teyidi ve şehirde bulunan diğer önemli noktaların varlığı doğrulanabilmektedir.

Bu hikâyeler veya anlatılar, birkaç nedenden ötürü tarihçiler için değerli bir kaynak teşkil etmektedir. Ayrıca, 13. yüzyılın ikinci yarısında başlayan yeniden Bizans egemenliği döneminde kentteki belirli yerlerin durumu ve kentin genel durumu hakkında bilgi sağlamaktadırlar. Rus kayıtları hacıların ziyareti sırasında meydana gelen çeşitli doğal ve siyasi olaylardan da bahsetmektedir. Bu tür notlar, olayların tarihlendirilmesi için destek sağlamanın yanı sıra, olayın o dönemde nasıl anlaşıldığına dair bir fikir de vermektedir. Ayrıca, bu anlatımlarda verilen bilgilerin bir kısmı Bizans kaynaklarında yer almamaktadır. Rus hacıların kayıtlarındaki güzergâhları ve mekânları takip ederek, İstanbul'da hala var olan, ancak isimleri artık bilinmeyen Bizans yapıları için tanımlamalar önermek mümkündür.

1. Novgorod-Moskova Rekabeti

Ortodoks Hristiyanlık bilindiği üzere Kiev Slav Devleti Knezi Vladimir (980-1015) zamanında Ruslar tarafından benimsenmiş ve devletin de merkezi olan Kiev Ortodoksluğun da merkezi olmuştur. Vladimir, Novgorod dâhil olmak üzere tüm Knezlikleri bir araya toplayarak merkezi otoriteyi sağlamıştır. Ancak ardılları zamanında bu sistem devam ettirilememiş, Slav toprakları 1054'te Yaroslav'ın ölümüyle birlikte oğulları tarafından idare edilen Knezliklere ayrılmıştır. Hanedan ailesi her yeni kuşak ile birlikte kendi içinde parçalara ayrılmış, ayrışma zamanla daha da derinleşmiştir. Ailenin en büyüğü daima Kiev tahtına oturmak için çaba göstermiş ve şehir Kiev Slav Devletinin de merkezi olarak kabul edilmiştir. Knezlikler arasında birleşme fikri Mudriy Yaroslav'ın torunu Vladimir Monamah zamanında desteklenmiş ancak onun ölümü ile beraber (1125) ittifak girişimlerinin sona ermesine neden olmuştur. Böylelikle knezlikler arasında rekabet başlamıştır. Rus tarihçiliği XIX. ve XX. yüzyıllarda zirve yapmış en eski kronik kayıtları da bu dönemde derlenmiştir. Eski Rus tarihinin en önemli ana kaynakları olan bu kroniklerin başında da Novgorod Kroniği gelmektedir. Bu kronik kayıtlarına göre Novgorod XI. yüzyılda Kiev Slav Devletinin kuzey sınırındaki bir ileri karakolu olarak kurulmuştur.¹³ Moskova Knezliği hakkındaki ilk tarihi kayıt ise Suzdal Prensi Yuri Dalgaruki'nin 1147'de Moskova ve Novgorod Knezliği ile diğer müttefiklerini istişare için davet ettiği kronik kayıdır.¹⁴ Bu tarihten evvel Moskova adına kroniklerde rastlanmamaktadır. Görüldüğü üzere Novgorod'ın tarihi Moskova'dan çok eskiye dayanmaktadır.

Dünyanın en büyük devletlerinden biri Cengiz Han önderliğinde 1206'da kurulan Moğol İmparatorluğudur. Bu imparatorluk, Türkistan, Çin, İran ve 1235 yılında Doğu Avrupa'ya kadar yayılmıştır. 1223 yılında gerçekleşen ve Rusların ağır mağlubiyeti ile sonuçlanan Kalka Savaşı, Rus

¹⁰ *Putešestviya Igumena Danila Na Svyatoy Zemli v Načale XII-go veka*, Redaksiyan A. S. Norova, (Sankt Peterburg: Tip. İmp. Akademiy Nauk, 1864).

¹¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz; Ayse Pamir Dietrich, *13th–15th Century Russian Accounts of Constantinople and their Value as Historical Sources*, Russian Literature, (Volume 60, Issue 2, 2006). 27-239.

¹² Tarana Oktan, Leyla Derviş, *Ortaçağ Rus Seyahatnameleri ve Hikâyeleri Işığında Ayasofya*, Cedrus The Journal of MCRI, (III, 2015). 314.

¹³ Rıbakov, B. A, *Pervie Veka Russkoy İstorii*, (Moskova: Nauk, 1964); *Kievskaya Rus i Russkie Knyajestva XII-XIII vv.* (Moskova: Nauk, 1993).

¹⁴ İpatevskaya Letopis, PSRL, Tom Vtaroy, (St Petersburg, Tip. Ed. Pratsa, 1843). 29-37.

tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir.¹⁵ Bu tarihten kısa bir süre sonra anavatanlarına dönen Cebe ve Sebütey önderliğindeki Moğol Ordusunun başına Ögedey Han tarafından Batu Han (1235) getirilmiştir. Bir sonraki seferin yönü Rus ve Doğu Avrupa toprakları olarak belirlenmiştir. 1242 yılında Batu Han¹⁶ liderliğindeki Moğol Ordusu, Saray şehrini başkent ve karargâh olarak kullanılmış ve Doğu Avrupa'ya seferler düzenlemişlerdir.¹⁷ Bu seferler Ruslar ile Bizans arasındaki bağlantıyı koparmıştır. Böylelikle Rus tarihi açısından Bizans etkisi altında geçen yaklaşık üç asırdan sonra yeni bir dönem başlamıştır. Rus tarihçi Vernardsky, Rusların Altın Orda himayesinde yaşadığı dönemi Ruslar için faydalı olarak değerlendirmektedir. Vernardsky, Rusların Cuci ulusu tarafından hâkimiyet altına alınmasını bugünkü Rus kültürünün oluşması için faydalı olarak değerlendirmektedir. Zira bunun aksi durumda ise, Rusların Avrupa kültürü tarafından kolayca çevrelenecek ve kısa sürede milli benliği kaybedeceklerini savunmuş ve Altın Orda hâkimiyetinde Rus devlet yapısının şekillendiğine vurgu yapmıştır.¹⁸ Rus tarihi ve Altın Orda Hanlığı hakkında önemli çalışmalar ortaya koyan İlyas Kemaloğlu da bu hususlara *Altın Orda ve Ruslar* adlı eserinde dikkat çekmektedir.¹⁹ Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Rus tarih yazıcılığına da burada atıf yapmak gerekmektedir.

Rus kronik yazıcılığı X. Yüzyıldan itibaren Bizans etkisi ile uluslararası bir gelişim göstermiştir. Bu kronik yazım tarzı Altın Orda etkisi ve Rus Knezliklerinin ayrı birer siyasi yapı olarak ortaya çıkmalarıyla birlikte yerel eğilim göstermiş ve kronik yazıcılar tarafından genellikle bulunmuş oldukları knezliğin tarihi ve önemli olayları kayıt altına alınmıştır. *Tver*, *Ryazan*, *Novgorod* ve diğer Rus topraklarından haberler içeren ve Lavrentin kroniğine²⁰ de kaynaklık eden yerel kronikler böylelikle ortaya çıkmıştır. Ruslar adına Altın Orda hâkimiyeti yıllarında ilk genel tarih yazımı denemesi *Troitskoy Letopisi* ile Metropolitan Kprian tarafından gerçekleştirilmiştir. Tüm yerel tarihçilerin materyallerini kapsayan bu kronik kuzey, güney, doğu ve batı Rus topraklarında cereyan eden olayları konu edinmiştir.²¹ Kronik, Moskova Çarlığı altında neden tüm Rus şehir devletlerinin birleşmesi gerektiği fikrine hizmet etmektedir. Bu kroniğin yazarı Dimitri Donskoy'u eleştirmesine rağmen diğerlerini ona biat etmeye davet etmekte ve Novgorodluları kınamaktadır. Buradan hareketle Moskova ve Novgorod arasında yaşanan siyasi bir çekişmeden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bu dönem için Rusların tekrar birlik olma ve merkezi otoriteyi sağlama düşünceleri tarihi metinlere bu şekilde intikal etmiştir. İleri tarihlerde bu görüş daha da belirgin hale gelecektir. Rusya'da tarih yazımı konusunda önemli bir dönüm noktası ise Moskova Kroniği'nin oluşturulduğu 1448'dir.²² Moskova kroniğinin oluşturulmasından elde edilmek istenen amaç ise Moskova'nın yükselişini meşrulaştırmak ve görkemli bir tarihi geçmiş yaratmaktır.

Novgorod IV²³ ve Sofya Kroniğine²⁴ de kaynaklık eden Moskova yıllığının amacı ilk olarak Rus idari merkezini Kiev'den Vladimir'e taşınmasını sağlayan Vladimir'e atıf yaparak merkezin Moskova olmasını sağlayacak bir bağ kurmaktır.²⁵ Böylelikle Moskova Knezleri doğrudan Kiev Knezlerinin mirasçısı olarak gösterilmiştir. Her ne kadar bölgesel kronikler Ruslar hakkında yapıcı bilgiler sunsa da direkt Moskova'da yazılan ve siyasi amaca hizmet eden bir kronik oluşturulması siyasi idareyi meşrulaştırma da önemli rol oynamıştır. Bu zaman diliminde Moskova karşıtlığı tarih yazım stiline sahip

¹⁵ Kalka Muharabesi için Ayrıca Bkz; Serdar Gül, *Kalka Muharabesi*, İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, (2, 1, 2019).

¹⁶ Batu Han için Ayrıca bkz; Altay Tayfun Özcan, *Batu - Cengiz Han'ın Batıdaki Mirasçısı*, (İstanbul: Kronik Kitabevi, 2024).

¹⁷ Andery A. Shestakov, *Mongolskoye Nashestiye na Rus'i Yevropy*, (Moskova: Veçe, 2019): 19-22.

¹⁸ Vernardsky, *Rusya Tarihi*, 33-34.

¹⁹ Ayrıca bkz; İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015): 173-182.

²⁰ PSRL, *Lavrentevskaya Letopis*, Tom Perviy, İzdanie Vtoroe, (Leningrad: Akademi Nauk, 1926-1928).

²¹ Bu kronik 1812'de Moskova'da çıkan bir yangın sırasında kısmen tahrip olmuş ve yeniden restore edilmiştir.

²² *Letopisey Russkiy* (Moskovskaya Letopis), (Moskova: Univ. Tip. 1895).

²³ PSRL, *Novgorodskaya i Pisskovskaya Letopisi IV-V*, Tom Çetvertiy, (St. Petersburg: Tip. Edu. Pratsa, 1848).

²⁴ PSRL, *VI Sofiyskiya Letopisi*, Tom Şestoy, (Sanktpeterburg: Tip. Edu. Pratsa, 1853).

²⁵ <https://cyberleninka.ru/article/n/chudes-a-v-voinskikh-povestiyah-vladimirskih-letopisnyh-svodov-xii-xiii-vv/viewer> (Erişim Tarihi: 13.05.2025).

bir diğer kronik Tver'de Tverli Boris tarafından oluşturulmuştur.²⁶ Burada Boris Tver Knezini ikinci Konstantin olarak görmüş ve Tver Knezliğini Bizans'ın mirasçısı olarak kabul etmiştir.

Rus şehir devletleri arasında yaşanan çekişmelere rağmen bu dönem Moskova'nın büyük Knezlik olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenden ötürü Stefan'ın yolculuğu kısmen kilise hiyerarşisine dayanarak Moskova ve Novgorod arasında metropolit şehir olma yarışının başladığı, Rus-Bizans ilişkilerinin kısmen canlandığı bir dönemde gerçekleşmiştir.²⁷ 14. yüzyılda Galiç ve Litva Rusları için metropolitlikler açılmış ancak daha sonra kaldırılmıştır.²⁸ Doğal olarak siyasi erk kendi hegemonyasını güçlendirmek için metropolit şehir olmayı elde etmeye çalışmıştır. Bizans tarafında ise ekonomik bakımdan zayıf olan imparatorluk kendisine müttefik arar hale gelmiştir. Bizans o dönem zarfında Ruslar ile evvelenden beri var olan ancak kesintiye uğramış ilişkileri canlandırma arzusu içerisinde gözükmektedir.²⁹

Moskova Knezliğinin 1325'te gücü eline almasıyla birlikte dini merkezin de Moskova'ya taşınması için gerekli girişimlerde bulunmuş, kilisenin temelini Başpiskopos atmıştır.³⁰ Bunun önemi Moskova'nın artık hem dini hem de siyasi merkez olduğunu vurgulamaktır. Bunu mümkün kılan ise Kiev'in Moğol istilası ile birlikte bir daha eski gücüne ulaşamaması, Moskova'nın ise Altın Orda Devletinin vergi tahsildarı olması nedeniyle gücünü pekiştirmesidir. Novgorod konumu itibarıyla daha kuzeyde bulunmasından mütevellit Altın Orda Hanlığının merkezine uzaktır. Bu bağlamda Moskova Knezi tarafından vergi toplamak suretiyle artan maddi gücün vermiş olduğu rahatlıkla 1326'da dört taş kilise daha inşa edilmeye başlanmıştır. Böylelikle şehrin bir cazibe merkezi olunması yönünde gelişim devam etmiştir. Moskova'nın gücünü artırmasıyla birlikte Novgorodlular kendi tarihi büyüklüklerini korumak için Moskova'yla mücadeleye girmiş böylelikle dini anlamda da bir rekabet başlatmıştır. Bu rekabet aynı zaman diliminde gerçekleşen kilise inşa etme yarışıyla gözler önüne serilmektedir. Moskova'da taş kilise inşasına başlanmasının hemen ardından 1340'lı yıllarda Novgorod şehrinde kilise inşası yoğunluk kazanmış, Novgorod kroniğinin belirttiğine göre 1355 yılında Novgorod, İliynin caddesinde Kutsal Meryem adına bir taş kilise inşa edilmiştir.³¹ XIV yüzyıl Novgorod Knezliğinin bolluk ve refah içinde yaşamış olduğu bir dönemdir. Kronik kayıtlarında bu şaşalı hayat anlatılmakta ve şehrin her noktasına taş kilise inşa edildiği vurgulanmaktadır.³² Dini anlamda yaşanan bu rekabet aslında dönemim şartlarına bağlı değerlendirildiğinde tüm knezliklerin birbirleriyle rekabet halinde olduğunu göstermektedir. Ortodoks Kilisesi'nin Moskova'da yer almasının, Moskova Knezliği için politik anlamda çok büyük önem taşıdığının farkında olan Aleksandr Nevski'nin torunu, Moskova Knezi İvan Kalita, Rus Metropoliti Petro'yu bu kente yerleşmeye davet etmiş, Petro buna karşılık Knez'e, Kutsal Meryem'in anısına taş kilise yaptırmasını şart koşturmuştur.³³ Sonuç olarak bulunduğu kilisenin dini merkez olmasını sembolize eden Meryem ikonu, 26 Ağustos 1395 tarihinde Vladimir'den Moskova'ya taşınmıştır. Böylece Moskova Knezliğinin tüm Rus knezlikleri arasında yüksek bir konuma erişmiş, hem de dini ve idari yapı artık bir birleşimin parçaları haline gelmiştir. Novgorodlu Stefan'ın Çargrad'a bu rekabetin bir sonucu olarak mı geldiği hususunda kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak tarihi süreci göz önüne aldığımızda ve aşağıda da Stefan'ın altını çizdiği bazı hususlar göz önüne alındığında bunu söylemek mümkün gözükmektedir.

²⁶ PSRL, *Letopis Sbornik, İmenuemiy Tverskuyu Letopisiyu*, Tom Priyatnatsatıy, (Sanktpeterburg: Tip. Leonida Demisa, 1863).

²⁷ PSRL, *Tom Tretiy, IV. Novgorodskiya Letopisi*, (Sankt Petersburg: Tip. Edu. Pratsa, 1841). 83.

²⁸ *Hojdeniye Stefana Novgorodtsa, Pamyatniki Literaturi Drevney Rusi XIV-XV v.*, (Podg. Teksta Per i Komment L. A. Dimitrieva), (Moskova, 1981). 28-41.

²⁹ N. S. Borisov, *Russkaya Tserkov v Politiceskoy Barbe XIV-XV vv.* (Moskova: Moskovskogo Uni, 1986). 79-96.

³⁰ İsmet Konak, *Moskova Prensiğinin Bağımsızlığa Geçişinde Türk-Moğol Dünyasının Rolü*, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 22, (Bahar, 2012). 109.

³¹ *Novgorodskiya Letopisi*, 83; *Novgorodskiya İ Piskovskiya Letopisi*, 59-62.

³² V. L. Yanin, *Oçerki İstorii Srednevekovogo Novgoroda*, (Moskova: Yiziki Rusyanskiy Kultur, 2008). 244.

³³ V. O. Klyuçevskiy, *Soçineniya*, C. II, (Moskova, Nauk, 1957), 24.

2. Novgorodlu Stefan'ın Çargrad (Konstantinapol) Seyahati: Çeviri ve Notlar

Ben (Velikiy) Büyük Novgorodlu günahkâr Stefan, sekiz arkadaşımınla birlikte kutsal yerleri ziyaret etmek ve azizlerin kutsal emanetlerine saygı göstermek için Çargrad'a (Konstantinapol) geldim.³⁴ Tanrı hikmeti Ayasofya'nın şefaati aracılığıyla Tanrı bize merhamet etti. Kutsal haftada şehre geldik ve Ayasofya'ya gittik. Burada kalınlığı, yüksekliği ve güzelliğiyle hayret verici bir sütun duruyor. Uzaktan, denizden bile görülebiliyor ve sütunun tepesinde, Büyük Justinianus bir atın üzerinde oturuyor: sanki canlıymış gibi, Sarazen zırhı içinde, onu görünce insanda bir titreme başlıyor. Elinde büyük bir altın elma ve elmanın üzerinde bir haç var, sağ eli ise cesurca güneye, Sarazen ülkesine, Kudüs'e uzanıyor. Şehirdeki diğer pek çok sütun da mermer taştan yapılmıştır ve üzerlerine en tepeden en aşağıya kadar ustaca oyulmuş birçok yazı ve süsleme vardır. Bu çok şaşırtıcı ve akla sığmaz.³⁵ Justinianus'un o sütunundan geçtikten sonra, Ayasofya'nın ilk kapılarından içeri girmek zor, biraz daha arka tarafa giderek üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kapıdan geçebilirsiniz. Yedinci kapıdan girebileceğiniz büyük kilise Ayasofya'dır. Biraz yürüdükten sonra batıya dönüp kapıya bakmanız gerekiyor: Kutsal Kurtarıcının bir ikonası var. Kitaplarda bu ikona hakkında yazılmış bir hikâye var ve yeniden yazamayacağım.³⁶ Kapıdan biraz daha yürüdükten sonra Rab'bin çilesini öpen³⁷ ve saygı duyan çok sayıda insanla karşılaştık ve bizi görünce çok sevindiler. İmparatorun boyarı (Protostrator olarak adlandırılır) bizi gördü ve Rabbin huzuruna götürdü orada dua ederek af diledik³⁸. Duvarı mozaikle tasvir edilmiş Kurtarıcı ikonu var, ayak tırnaklarından ve yaralarından kutsal su akıyordu ve biz onu öptükten sonra bizi yağ ile meshettiler ve içmemiz için kutsal su verdiler. Burada kırmızı mermerden içlerinde azizlerin kutsal emanetleri bulunan birçok parlak sütun var insanlar ağrıyan yerlerini buraya dokunarak iyileştiriyorlar. Sonra Çargrad'ın kutsal patriği bizi gördü. Adı İsidor³⁹ idi elini öptük çünkü o Rusları çok seviyor. Ey evliyaların tevazunun büyük mucizesi, bizde böyle bir gelenek yok. Bu tevazuyu görmek ne muhteşem.⁴⁰

Buradan Patrik Arseniy'e giderek onun kutsal emanetlerine saygı gösterdik. Bu kilisede sanki her şey aynı yöne doğru gidiyor. Kilisenin kapısından içeri girdik elimizde mumlarla galeriden⁴¹ geçerek kilisenin etrafında sanki daire çizer gibi dolaştık. Burada da Kutsal Kurtarıcının bir ikonası bulunuyor ve Kudüs'teki gibi buna Zeytin Dağı deniyor⁴². Oradan sunağa doğru giderseniz çok güzel sütunlar var. Büyük sunakta kutsal Ürdün Nehrinden gelen suyla dolu bir kuyu vardır. Kilise muhafızları kuyuda bir kepçe buldular ve Rus gezginler bu kepçenin kendilerine ait olduğunu söyledi ancak Yunanlılar buna inanmadılar. Bunun üzerine Ruslar şöyle dedi; Bu bizim kepçemiz Ürdün'de yıkanırken düşürdük kepçenin dibinde altın saklı. Bunun üzerine kepçeyi kırarak altını buldular ve çok şaşırdılar. Bu mucize Tanrının emri ile gerçekleştiği için kuyuya Ürdün ismi verilmiştir. Büyük sunaktan sola doğru giderseniz yağla dolu kocaman bir cam kandil vardır. Bu lamba bir gün yukarıdan düşmesine rağmen kırılmamış ve ateşte sönmemiştir. Demirden olsa kırılacak yükseklikten düşmesine rağmen kırılmayan bu lambayı görünmez bir güç onu zarar görmeden taşın üzerine Aziz Abram taş sunağının yakınına yerleştirdi. Ayrıca burada kutsal şehitlerin ateşe atılarak işkence gördüğü bir demir yatak da bulunuyor insanlar buraya gelerek yatağa uzanıp yaralarını iyileştiriyorlar. Yine burada kırmızı taştan yapılmış çok

³⁴ Bu seyahatname fetih öncesi olduğu için tarihi gerçeklere uygun davranmak adına Konstantinapol ismi değiştirilmemiştir.

³⁵ *Putešestviya Russkih Ludey*, 13,14.; Novgorodets Stefan, *Hram Svyatyi Sofii v Konstantinopole iz "Strannika"*, Sankt Peterburg: Obşestva Polza, 1882). 559.

³⁶ *Putešestviya Russkih Ludey*, 14.

³⁷ Rab'bin Çilesi, İsa Mesih'in çarpmıha gerilmesiyle ilişkilendirilen nesnelerden ibarettir. Stefan bu nesneleri sünger, baston ve mızrak olarak belirtmiştir. İncil'de belirtildiğine göre İsa çarpmıha gerildiğinde "Su" diye bağırdığında askerler uzun bir bastona bağlı süngeri sirkeye batırıp dudaklarına değdirdiler. Bunun üzerine askerlerden biri mızrakla İsa'nın göğsünü deldi; *Matta*, 45-56, *Markos*, 15:33-41, *Luka* 23:44-49, *Yuhanna*, 19:28-30

³⁸ 1346 yılında yaşanan depremde Aya Sofya'nın yeniden tadilatı için bir Protostrator görevlendirilmiştir; G. P. Majeska, *Russian Travelers to Constantinople in the fourteenth and fifteenth centuries*. (Washington: District of Columbia, 1984). 18–29.

³⁹ İsidor 1347'den 1349'a kadar Konstantinapol patrikliği yapmıştır.

⁴⁰ *Putešestviya Russkih Ludey*, 15-16.

⁴¹ Kiliselerde yan nef'in üzerinde bulunan U şeklindeki kata galeri denir.

⁴² Kudüs yakınlarındaki Zeytin Dağı. İsa, Yahuda tarafından ihanete uğramadan önce geceyi bunun üzerinde geçirdi. Bağlama bakılırsa, Zeytin Dağı simgesi Ayasofya Katedrali'nin dışında, büyük ihtimalle Aziz Petrus Şapeli'nde bulunuyordu.

güzel çizgili sütunlar bulunuyor, sanki aynadaymış gibi insanın suretini gösteren sütunlar Roma'dan getirildiler.⁴³

Ayasofya'da kilise duvarları ve galerilerde olanlar dışında çok lezzetli suyu olan çok sayıda kuyu vardır. Bu kuyular kilise zeminiyle aynı hizada olması nedeniyle fark edilmesi zordur. Ayasofya'da sayısız kandil vardır. Şapellerde, duvarlarda ve büyük ikonaların bulunduğu kilise galerilerinde ahşaptan yağlı kandiller yanıyor. Biz günahkârlarda buralarda elimizde mumlar ile sevinç ve hüznün içerisinde yürüyerek azizlerin hatıralarına mumlar yerleştirdik. Ayasofya'da 365 kapı ve bir o kadar da taht bulunurken, ustaca birbirine bağlanmış kapılar ödenek yetersizliğinden dolayı kapatılmıştır. Tanrının kutsal bilgeliği hakkında insan zihni her şeyi anlatamaz ve listeleyemez gördüklerimizi yazdık. Ayasofya'dan Justinianus sütunun dibinden çıkınca Milia adlı küçük bir pazardan geçerek Sezar yolu boyunca tepeye çıkacaksınız. İyi bir okçunun atış mesafesinden uzak olmayan yerde Büyük Konstantin'in kırmızı taştan yapılmış ve Roma'dan getirilen sütunu bulunuyor.⁴⁴ Üstünde bir haç olan bu sütunun içinde ekmek dilimleriyle dolu on iki sepet⁴⁵ ve Nuh'un baltası var. Patrik yazı burada geçiriyor.⁴⁶

Konstantin sütunundan Ayasofya'ya geri döndük yakınlarında büyük bir Aya İrini Kilisesi ve ondan çok uzak olmayan Kutsal Meryem Ana Manastırı var. Oradan denize doğru inerken kraliyet mührü ile kapatılmış Kutsal George Manastırı⁴⁷ var. Kutsal hafta boyunca Kral'ın kendisi ve Patrik ikonları açıp öper sonrasında kimse onları göremez, burada Aziz Anna'nın kalıntıları yatıyor. Denizin üzerindeki surların arkasında Kutsal Mesih Kilisesi⁴⁸ var. Burada başka şehirlerden gelip şifa bulmaya çalışan çok sayıda insan var. Burası Kudüs'te bulunan Siloam Havuzuna benziyor. Oradan da Kutsal Meryem Ana Manastırına⁴⁹ gittik...⁵⁰ Salı günü Evangelist Luka tarafından yapılan Kutsal Meryem Ana ikonuna gittik.⁵¹ Bu ikon her salı açılır, muhteşem bir manzara ustaca yapılmış bu ikonu görmek için farklı şehirlerden insanlar buraya geliyorlar ve gözyaşları içerisinde ikonun önünde ustaca yürüyerek tanrıya yakaran insanların sözlerini dinliyorlar "Tanrım merhamet et". Ardından ritüel devam ediyor; ayakta duran bir adamın omzuna bir simge koyuyorlar ve o sanki çarmıha gerilmiş gibi kollarını açıyor ve gözlerini geriye döndürüyor ki bu yüzden bakmak korkutucu oluyor. Daha sonra simgeyi farklı yönlerle dönerek fırlatıyor, bu gösterinin aynısını birkaç kişi daha tekrarladıktan sonra diyakozlarla birlikte insanlar gözyaşları içerisinde haykırırlar "Tanrım merhamet et". İki diyakoz ikon kasasını ikonun önünde tutar. Harika bir manzara. Yedi veya sekiz kişinin bir kişinin omzuna yükledikleri simgeyi bir kişi sanki üzerinde hiçbir yük yokmuş gibi Tanrının iradesiyle taşır. Oradan İnayeklesia Manastırına⁵² yürüdük orada İsa'nın ustaca tasvir edildiği bir ikonun (Sanki heykel gibi) yer aldığı bir kilise var. Burada ayrıca İmparator Konstantin'in odası adı verilen bir saray var ki etrafını saran surlar çok yüksek, şehir surlarından bile daha yüksekti. Hipodromun yanında ve denizden çok uzak değil. Sonra deniz kenarında surların solundan yürümeye devam ettik.⁵³

Hipodromdan Kondoskambia'yı geçip biraz daha ilerlediğinizde demir kafesten bir şehir kapısı vardır. Bu kapılardan denize ulaşılır, düşmanın denizden gelme ihtimaline karşı sayıları üç yüz kadar olan gemi ve kürekli tekneler burada tutuluyor. Bir kürek teknesinin iki yüz bazılarının ise üç yüz küreği vardır. Ordu bu teknelerle denizden hareket eder. Ters rüzgâr estiğinde yelkenli gemiler hareket

⁴³ *Puteşestviya Russkih Ludey*, 16-17.

⁴⁴ Bahsettiği yer Çemberlitaş

⁴⁵ İncil'e göre İsa beş bin kişiyi beş ekmekle doyurmuştur. *Herkes yemeğini yedikten sonra, Mesih'in öğrencileri yemekten arta kalan ekmek parçalarını toplayıp on iki sepete doldurdular* (Matta 14:19-20; Markos 6:41-44; 8:19)

⁴⁶ *Puteşestviya Russkih Ludey*, 18-19.

⁴⁷ İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesinin merkezi bu kilise Fatih ilçesinin Fener semtinde Sadrazam Ali Paşa Caddesi üzerinde yer almakta ve Aya Yorgi Patrikhane Kilisesi olarak bilinmektedir.

⁴⁸ Bahsi geçen kilisenin bugün Fatih semtinde yer alan Zeyrek Camii veya Kariye Camii olması muhtemeldir.

⁴⁹ Bugün Balat semtinde yer alan Meryem Ana Rum Ortodoks Kilisesi'dir.

⁵⁰ *Puteşestviya Russkih Ludey*, 20.

⁵¹ Bizans ve Rusya'da meşhur olan Hodegetria ikonasının Evangelist Luka tarafından yapıldığı kabul edilir. İkon, gümüş ve altınla kaplı bir taş tabletin üzerindeydi ve bu da onun ağırlığını açıklıyor.

⁵² Pammakaristos Manastırı olması kuvvetle muhtemel, günümüzde Fethiye Müzesi olarak hizmet vermektedir.

⁵³ *Puteşestviya Russkih Ludey*, 21-22.

edemediği için bu kürekli tekneler sayesinde hızlı hareket edip düşmanı takip ediyorlar. Oradan Aziz Demetrius'a gittik. Burada Kral Lascariasaf'ın kalıntıları bulunuyor ve biz günahkârlar bu emanetlere saygı gösterdik. Orada denize yakın Krallar manastırı var ve bu manastırın yakınında sahilde Şehir surlarının yakınında birçok Yahudi yaşıyor ve buraya Yahudi kapısı deniyor".⁵⁴ Burada bir alamet gerçekleşti. Pers Kralı Hüsrev Çargrad'ı almak için geldiğinde şehirde büyük bir ağıt koptu ki şehir düşmek üzereydi. Sonra Tanrı yaşlı bir adama göründü ve şöyle dedi; "Tanrının kutsal annesinin kemerini alın ve ucunu denize batırın" Bu ritüeli ağıtlar ve ilahi sözler eşliğinde yaptılar ve ardından deniz köpürdü. Hüsrev'in gemileri şehrin surlarına çarptı ve ölümlerin kemikleri Yahuda Kapısının yanındaki şehir surlarının dibinde kar gibi beyaz görünüyor. Sonra Aziz John Studite manastırına gidip burada pek çok şey gördük tarif etmek imkânsız. Orada Aziz Sava'nın hatırasına saygı gösterdik o kırk yıl kardeşler için yemek pişirdi. Diğer emanetler ise Aziz Solomonid'e aittir. Burada hamur açmak için bir tahta var ve üzerinde Meryem Ana'nın mesih ile bir görüntüsü ortaya çıkıyor. Usta tahtaya un ve su döktü. Üzerindeki undan bir çocuğun ağlaması duyuldu. Dehşete düşen usta başrahip ve kardeşlerin yanına koştu. Başrahip ve kardeşler geldiklerinde Mesih'in Meryem Ana ile olan görüntüsünü gördüler. Bu kilise çok büyük ve uzun, içerisindeki simgeler güneş gibi parlıyor tamamı altınla süslenmiş. Kilisenin zemini özel bir övgüyü hak ediyor. Sanki incilerle dolu bir ikon tasvir ediyormuş gibi yapılmış. Aynı şey kardeşlerin yediği yemek içinde geçerli. Şehrin yakınında Altın Kapının hemen yanında bulunan bu kilisede Feodor Studutskiy⁵⁵ yaşadı ve Ruslara birçok kitap gönderdi.⁵⁶

Buradan (Pribleptos Manastırı) Meryem Ana Manastırına giderek Vaftizci Yahya, Aziz Simeon ve İlahiyatçı Gregory'nin utsal emanetlerine saygı duyduk. Oradan Giritli Andreas'a gittik ve emanetlerine saygı gösterdik, burası çok güzel bir manastır. Buradan Kutsal Patrik Tarasius, Aziz Euphemia, Meryem Ana Manastırı ve Aziz Elizabet'in kutsal emanetlerine saygı gösterdik. Daha sonra Aziz Danil Kilisesine doğru yola çıktık. Kiliseye ulaşmak için yerin yirmi beş adım aşağısına elinizde bir mumla inmeniz gerekiyor. Sağ tarafta Aziz Danil'in mezarı sol tarafta ise Kutsal Şehit Nikita yatmaktadır ve biz günahkârlar onlara saygı duyduk ve Kutsal Danil'in mührünü aldık. Oradan Merhametli Aziz Yahya'ya⁵⁷, Aziz Meryem Kleopas'a ve İsa'nın ikonası için keçi boynuzuyla öldürülen Theodoisa'ya gittik. Bu azizler yüksekte bir kilisede yatıyorlar ve içeri girmek için yukarı çıkmak zorundasınız. Ulaştık ve günahkârlar olarak emanetlerine saygı duyduk. Buradan tepeye doğru gittik ve Apostolik Kilise'ye ve buradan Aziz Syiridon ve Aziz Polyeuctus kutsal emanetlerine saygı gösterdik. Kilisede sunağa giderseniz sunak çitinde sağ tarafta Aziz Gregory Theologos'un ve Aziz İoannis Hrisostomos'un tabutu var.⁵⁸ Yakınlarında ise Kutsal Meryem'in bir ikonası var. Bir kafir ona bıçakla vurdu ve ikonadan kan akmaya başladı ve bu güne kadar kan izi kaldı, biz günahkarlar ona saygı duyduk. Sağ taraftaki kraliyet kapılarında iki sütun var. Bunlardan birisi İsa Mesih'in bağlandığı diğeri ise Petrus'un, Kudüs'ten getirildi. Birisi kalın ve diğeri ince olan bu iki sütundan, İsa Mesih'in bağlandığı sütun siyah çizgili ve yeşil taştan yapılmış. Petrus sütunu ise kütük gibi ince siyah beyaz çizgili ve rengârenk. Kilisenin ortasındaki sunak çok büyük ve sunaktan kilise boyunca doğruya doğru giderseniz İmparator Konstantin'in mezarı var, devasa kırmızı taştan yapılmış, yanında da çok sayıda kraliyet ailesine ait mezar var. Biz aziz hatıralarına saygı duyduk ve oradan ayrıldık.⁵⁹

Oradan Yüce Kurtarıcının büyük manastırına gittik. İlk kapıdan girerseniz kapıların üzerinde çok büyük ve yüksek mozaikte tasvir edilen İsa'nın ikonunu göreceksiniz. Manastıra ikinci kapıdan girilebiliyor. Bu manastır çok güzel, dışındaki kilise mozaiklerle ve parlıtlı taşlarla süslenmiş. İşte Rab'bin mezar taşı; işte üç aziz başı Frol, Laurus, Persli Yakup ve Aziz Mikhail Çernoritsa'nın kafasız

⁵⁴ *Puteşestviya Russkikh Ludey*, 22.

⁵⁵ Manastırcılığın ideoloğu Theodore Studit, 798'den 826'ya kadar Studit Manastırının başrahibidir. Özellikle katı bir manastır tüzüğü de dâhil olmak üzere bir dizi kilise eserinin yazarlığını yapmıştır. Bu tüzük, Rusya'da Kiev-Peçero Manastırı tarafından kabul edilerek, diğer Rus manastırları için bir manastır tüzüğü modeli haline gelmiştir.

⁵⁶ *Puteşestviya Russkikh Ludey*, 23.

⁵⁷ Merhametli Yahya 7. yüzyılda İskenderiye Patriğidir ve yoksulluğu sevmesiyle ünlenmiştir.

⁵⁸ Doğu Hristiyan Kilisesi'nin en önde gelen ideologlarından biridir. 398-404 Konstantinapol Patriği idi. 407 yılında Kilikya'da sürgündeyken öldü. Kilise tarafından aziz olarak ilan edildi. 438'de kutsal emanetleri Konstantinapol'e nakledildiği bildirildi.

⁵⁹ *Puteşestviya Russkikh Ludey*, 24-25.

cesedi. Sunakta İsa'nın suyu şaraba dönüştürdüğü yerde beyaz taştan bir bardak var. Her şey görülmeye değer. Buradan çıkarak Aziz Klement ve Kraliçe Theophanes'in naaşının bulunduğu Konstantin Rahibe Manastırına gittik. Ardından Şamlı Aziz Yuhanna Manastırına oradan da Aziz Vaftizci Yahya'ya gittik. Yahya kilisesine zengin deniyordu, kilise harika şekilde dekore edilmiş. Burada kiliseyi inşa eden altınla ciltlenmiş, değerli taşlarla süslenmiş ikonunun da elini öptük. Ardından Lakerna'ya Meryem Ana Kilisesi'ne gittik. Meryem Ana İkonu burada başında örtü, kaftan ve kemer ile tasvir edilmiş sunakta yatıyor. Rab'bin tutkusu ile aynı şekilde ve daha da sıkı bir şekilde mühürlenmiş: demirle zincirlenmiş, ancak sandık taştan ustaca yapılmış. Aziz Patapey ve Aziz Anastasia ve Aziz Panteleimon'un kutsal emanetlerini orada öptük. Ve oradan Aziz Gregory ve Aziz Leontius'un başının yattığı Aziz Nikolaos kilisesine gittik. Denize yakın bir tarlada, başları bir öpücükle kurnazca altınla örtülen Aziz Cosmas ve Damian adına büyük bir manastır var. Ve oradan şehre dönüp kutsal bakire Theodosius'a gittik ve onu öptük, deniz kenarında onun adına bir kadınlar manastırı var. Harika şeyler var: Her çarşamba ve cuma günü, tatil gibi, birçok karı koca mum, yağ ve sadaka veriyor. Aynı kalabalık, çeşitli rahatsızlıklarla yataklarında yatıyor, şifa alıyor ve kiliseye giriyor, diğerleri ise her seferinde bir kişiyi getirip önüne yatıyor ve o, birisinin canı acıyan yere giriyor ve şifa buluyor. Ve şarkıcılar sabahtan saat 9'a kadar şarkı söylüyorlar ve ayini söylemek için artık çok geç. Oradan şehrin içinden geçtik. Aziz Kiprian'a gitmek için çok uzak bir mesafeydi ve onun bedenini öptüm, vücudu harikaydı. Yakınlarda bir kadın manastırı var ve Aziz Panteleimon'un başı ve onun kanı burada. Oradan da Aziz Stephen manastırına gittim. Oradan Aziz Barbara'ya gittim ve kafası oradaydı. Çargrad'a girmek sık bir meşe ormana girmek gibidir, rehber olamadan yolunuzu bulamazsınız. Konstantinopolis'ten Kudüs'e gittik.⁶⁰

SONUÇ

Velikiy Novgorodlu Stefan tarafından kaleme alınan bu eser Çargrad'ın (Konstantinapol) fetih öncesi durumu hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Eserin hemen tamamında Ortodoks Hristiyan inancına dair önemli azizler ve mabetler hakkında malumatlar geniş yer kaplamaktadır. Bunun yanı sıra olay örgüsünde önemli bir yer kaplamasa da şehrin önemli noktaları hakkında bilgiler dikkate değerdir. Ayasofya haklı olarak ilk ziyaret noktası olarak eserde ilk betimlenen mabet olmuş ve tefferruatlı şekilde anlatılmıştır. Günümüzde bahsi geçen yapıların çoğu varlığını sürdürmektedir. Yine bu kilise ve manastırlarda düzenlenen ayinlerden bahsetmesi, bu törenler sırasında azizlere gösterilen saygı ve Ortodoksluk için önemli bazı dini ritüeller alan uzmanlarının ilgisini çekebilir. Stefan'ın eserinde dikkate değer başka unsurlarda göze çarpmaktadır. Ziyaretleri esnasında bulunan güzergâhlarda yer alan şehrin ana giriş kapılarından bahsetmesi, bir Yahudi mahallesi zikretmesi ve Bizans donanması hakkında bazı malumatlar sunması kayda değer bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Stefan'ın seyahati daha önce Türkiye Türkçesine çevrilmediği gibi herhangi bir bilimsel çalışma da yapılmamıştır. Bizim bu çalışmayı gerçekleştirmekteki muradımız ise alan uzmanlarına yeni bir kaynak sunarak katkı sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Altay Tayfun Özcan, *Batu - Cengiz Han'ın Batıdaki Mirasçısı, İstanbul: Kronik Kitabevi, 2024.*
- Ayşe Pamır Dietrich, *13th–15th Century Russian Accounts of Constantinople and their Value as Historical Sources*, Russian Literature, Volume 60, Issue 2, 2006.
- Borisov, N. S. *Russkaya Tserkov v Političeskoj Barbe XIV-XV vv.* Moskova: Moskovskogo Uni, 1986.
- George Vernardsky, *Rusya Tarihi*, (Çev, Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak), 4. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.
- Hojdeniye Stefana Novgorodtsa, Pamyatniki Literaturı Drevney Rusi XIV-XV v.*, Podg. Teksta Per i Komment, L. A. Dimitrieva, Moskova: 1981.
- Kemaloğlu, İlyas. *Altın Orda ve Rusya*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015.
- İsmet Konak, *Moskova Prensiğinin Bağımsızlığa Geçişinde Türk-Moğol Dünyasının Rolü*, Türkiyat Mecmuası, Cilt 22, (Bahar 2012): 99-122.

⁶⁰ *Putešestviya Russkih Ludey*, 25-26-27.

- Kievskaya Rus i Russkie Knyajestva XII-XIII vv.* Moskova: Nauk. 1993.
- Klyuçevskiy, V. O. *Soçineniya*, C. II, Moskova, Nauk, 1957.
- Letopisey Russkiy* (Moskovskaya Letopis), Moskova: Univ. Tip. 1895.
- Luka* 23:44-49.
- Majeska, G. P. *Russian Travelers to Constantinople in the fourteenth and fifteenth centuries.* Washington: District of Columbia, 1984.
- Markos*, 15:33-41.
- Matta*, 45-56.
- Novgorodets Stefan, *Hram Svyatyy Sofii v Konstantinapole iz "Strannika"*, Sankt Petersburg: Obşestva Polza, 1882.
- Povest Vremennih Let*, Per. D. S. Lihaçeva, O. V. Trovogova, St. Petersburg: Vita Nova, 2012.
- PSRL, *Tom Tretiy, IV. Novgorodskiya Letopisi*, Sankt Petersburg: Tip. Edu. Pratsa, 1841.
- PSRL, *İpatevskaya Letopis*, Tom Vtaroy, St Petersburg: Tip. Ed. Pratsa, 1843.
- PSRL, *Lavrentevskaya Letopis*, Tom Perviy, İzдание Vtoroe, Leningrad: Akademi Nauk, 1926-1928.
- PSRL, *Letopis Sbornik, İmenuemiy Tverskuyu Letopisiyu*, Tom Piyatnatsatıy, Sanktpeterburg: Tip. Leonida Demisa, 1863.
- PSRL, *Letopis Sbornik, İmenuemiy Tverskuyu Letopisiyu*, Tom Piyatnatsatıy, Sanktpeterburg: Tip. Leonida Demisa, 1863.
- PSRL, *Novgorodskiya İ Piskovskiya Letopisi IV-V*, Tom Çetvertıy. St. Petersburg: Tip. Edu. Pratsa, 1848.
- PSRL, *VI Sofiyskaya Letopisi*, Tom Şestoy, Sanktpeterburg: Tip. Edu. Pratsa, 1853.
- Povest Vremennih Let*, (Per. D. S. Lihaçeva, O. V. Trovogova), St. Petersburg: Vita Nova, 2012.
- Puteşestviya İğumena Danila Na Svyatoy Zemli v Naçale XII-go veka*, Redaksiyan A. S. Norova, St. Petersburg: Tip. İmp. Akademiy Nauk, 1864.
- Puteşestviya Russkih Ludey v Çujiya Zemli Tekst*, Pub. İ Predisl. İ. P. Saharova, Sankt Peterburg: Gutten. Tip. 1837.
- Rıbakov, B. A, *Pervie Veka Russkoy İstorii*, Moskova: Nauk, 1964.
- Serdar Gül, *Kalka Muharabesi*, İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 1, 2019.
- Sestakov, A. A. *Mongolskoye Nashestviye na Rus'i Yevropı*, Moskova: Veçe, 2019.
- Şir Muhammed Dualı, *Paganizmden Hristiyanlığa Rusların Din Değıştirme Nedenleri*, G. O. Ü. İlahiyat Faköltesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, (2013). 59-74.
- Tarana Oktan, Leyla Derviş, *Ortaçağ Rus Seyahatnameleri ve Hikâyeleri Işığında Ayasofya*, Cedrus The Journal Of MCRI, III,(2015): 311-328
- Yanin, V. L. *Oçerki İstorii Srednevekovogo Novgoroda*, (Moskova: Yiziki Rusyanskiy Kultur, 2008).
- Yuhanna*, 19: 28-30.
- <https://cyberleninka.ru/article/n/chudes-a-v-voinskih-povestyah-vladimirskih-letopisnyh-svodov-xii-xiii-vv/viewer> (Erişim Tarihi: 13.05.2025).